

Онищенко Сергій Миколайович,
провідний науковий співробітник,
ДНДІ МВС України,
м. Київ, Україна,
ORCID ID 0000-0002-9944-5995

ПРАВОВА КУЛЬТУРА РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА НА МИРНІ ЗІБРАННЯ: СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Розглянуто роль правової культури як важливого складника механізму адміністративно-правового забезпечення права на мирні зібрання. Акцентовано увагу на вкрай важливому значенні правової культури для безперешкодної реалізації права на мирні зібрання. Констатовано, що в умовах належного розвитку правової культури відбувається загальне зниження ймовірності неправомірного перешкоджання діям організаторів і учасників публічних заходів з боку суб'єктів забезпечення права на мирні зібрання.

Ключові слова: *правова культура, громадянське суспільство, псевдопротест, правова освіта, популяризація правових знань.*

У правовій науці актуальним є визначення сучасної правової культури як культури розвиненого і ефективного громадянського суспільства і правової держави. За своєю суттю і основною ідеєю вона являє собою культуру визнання, захисту і здійснення прав і свобод людини і громадянина в якості вищих цінностей. Сучасній правовій культурі притаманні такі якісні характеристики, як визначальне значення прав і свобод людини і громадянина в правовій організації суспільного і державного життя; утвердження в масовій правосвідомості почуття поваги до закону і принципу верховенства права, ідей і цінностей панування права; практична реалізація принципів конституціоналізму і верховенства правового закону, правова активність громадян [1, с. 273].

Громадянське суспільство є тим унікальним утворенням, до якого сходяться всі нитки, що з'єднують різноманітні суспільні взаємини і згуртовують людей у процесі відтворення цих соціальних зв'язків [2, с. 141]. При цьому саме поняття “громадянське суспільство” перебуває в центрі жвавих дискусій. Розгорнуте понятійне формулювання дає В. Межуєв: “Під громадянським суспільством (або суспільством громадян) прийнято розуміти спільні (колективні) дії людей у сфері не приватній, а публічній (суспільній), причому в умовах, коли вона перестає бути монополією владних еліт як традиційних, так і сучасних.

Це саме сфера дій, вчинків людей, які можуть мати як стихійний, так і організований характер, отримуючи в цьому випадку організаційну форму неурядових, недержавних об'єднань, спілок, асоціацій, що функціонують за принципами самоорганізації, самоврядування і, як правило, самофінансування [3, с. 6].

Тобто громадянське суспільство – це суспільство свідомих громадян, що володіє такими інститутами і політичною культурою, які дозволяють повноцінно реалізувати права людини, причому міра цієї повноцінності прямо пропорційна стійкості інститутів громадянського суспільства і розвиненості цивільної політичної і правової культури. Можна зробити висновок, що рівень розвитку громадянського суспільства визначається часткою активних громадян, наділених політичною і правовою культурою.

До проблеми розвитку правової культури неодноразово звертались зарубіжні та українські вчені – С. Алексєєв, В. Бабкін, О. Зайчук, М. Козюбра, Н. Оніщенко, П. Рабінович, В. Селіванов, О. Скакун, Ю. Тихомиров, Ю. Шемшученко, Л. Явич та ін. Водночас стрімкий розвиток соціальних процесів в Україні, становлення громадянського суспільства потребує детального розгляду впливу правової культури на реалізацію права на мирні зібрання.

Отже, метою статті є визначення правової культури як важливого елементу безперешкодної реалізації права на мирні зібрання, аналіз її теперішнього стану в умовах становлення громадянського суспільства та подальших шляхів розвитку.

На жаль, констатує М. Антонович, стан обізнаності населення з правами людини та правозахисними організаціями в Україні засвідчують низький рівень правової культури, а також незадовільне впровадження правового захисту прав людини в Україні попри те, що Україна належить до держав з достатньо великою кількістю ратифікованих міжнародно-правових актів з прав людини і з достатньою національною законодавчою базою у цій сфері. Переважна більшість громадян України не знайомі ні з міжнародними актами, ні з національним законодавством у сфері прав людини, пасивно сприймають дихотомію між теорією та практикою держави щодо захисту прав людини і не взяли в свої руки ініціативи щодо захисту своїх прав [4, с. 78].

Низький рівень правової культури призводить до появи в нашій державі абсолютно викривлених проявів громадянської активності у сфері реалізації прав і свобод людини, зокрема й щодо мирних зібрань. Йдеться насамперед про участь у мирних зібраннях за грошову чи іншу винагороду, їх цілком справедливо можна назвати псевдопротестами.

Досліджуючи класифікацію політичного протесту, Г. Берестова пояснює, що протест виникає на ґрунті невдоволення, яке особа намагається усунути шляхом впливу на ситуацію своєю дією, але якщо протест стимульований штучно зацікавленими особами чи групами, тоді він не є нормою політичного життя та ознакою демократичності суспільства. У такому разі доречно говорити про псевдопротест, викликаний обставинами, які не відображають реальний стан настроїв громадськості, а протестний акціонізм має на меті дестабілізацію ситуації в державі чи регіоні. Зацікавлені у отриманні політичного впливу групи маніпулюють громадською думкою та провокують не характерну для населення поведінку. В українських реаліях можна говорити про цілу культуру псевдопротестів, оскільки платні демонстрації та мітинги стали частим явищем. Американські дослідники назвали таке явище “проплаченим натовпом”, під яким мають на увазі підтримку політиків за винагороду. Учасники таких акцій часто не мають найменшого уявлення про цілі протесту та “на замовлення” можуть вдатися до провокацій із

© Onyshchenko Serhii, 2020

застосуванням насилля задля дискредитації тих чи інших суб'єктів політичного життя. Зрежисовані протести, “мітингувальники за викликом” є наслідком низького рівня політичної культури й бідності та несуть у собі загрозу дискредитації демократичних механізмів відстоювання та захисту інтересів громадян. Основними небезпеками псевдопротестів є:

дестабілізація ситуації у суспільстві, що подекуди супроводжується масовими безпорядками та застосуванням насилля;

дискримінація учасників політичного життя, проти яких спрямовані фальшиві акції;

дискредитація явища політичного протесту як законного способу захисту політичних інтересів суб'єктами громадянського суспільства;

спотворення реального стану настроїв суспільства та маніпуляція громадянською свідомістю [5, с. 231].

Деякі дослідники досить жорстко налаштовані у протидії явищу псевдопротестів та навіть пропонують встановити кримінальну відповідальність за пропозицію та/чи надання матеріальної винагороди за участь у масових заходах, організацію, участь в організації і проведенні таких заходів (а також, можливо, адміністративну відповідальність за отримання матеріальної винагороди за участь у таких заходах).

Принагідно нагадаємо, що такий законопроект (№ 2651 від 16.04.2015) перебував у Верховній Раді України, але за висновком Головного науково-експертного управління потребував доопрацювання, а з часом і зовсім був відкликаний.

О. Северин доводить, що платні псевдопротести взагалі не є мирними зібраннями у розумінні ст. 39 Конституції України, ст. 11 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, ст. 21 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права, оскільки:

– його учасники не реалізують право на вільне вираження поглядів і переконань тощо, чинником їхньої участі у зібранні є бажання отримання грошової винагороди;

– його учасники присутні у публічному місці не з метою вираження спільних інтересів, а з метою отримання грошової винагороди;

– наміри організаторів таких зібрань, що прагнуть (чи то свідомо припускають таке) до дестабілізації в Україні в умовах збройної агресії з боку іншої держави, навряд чи можна охарактеризувати як мирні.

Отже, учасники псевдопротестів не підлягають правовому захисту і держава не лише не має зобов'язань щодо сприяння чи то толерації таких зібрань, але, з огляду на статті 1, 3, 17, 65, 68 Конституції України, має і право і обов'язок (перед суспільством) захищати себе і суспільство від загроз псевдопротестів [6].

Платні псевдопротести стали буденною реальністю. Така деформація суспільної свідомості, безумовно, шкідлива для розвитку громадянського суспільства і нівелює сам зміст права на мирні зібрання. Водночас запобігти такому явищу лише репресивними заходами неможливо. Необхідний комплекс заходів щодо впровадження тривалої копійки правопросвітницької діяльності.

В Україні вже майже 20 років питання функціонування і розвитку правової освіти регулює Національна програма правової освіти населення, затверджена

© Onyshchenko Serhii, 2020

Указом Президента України “Про Національну програму правової освіти населення” від 18 жовтня 2001 р. № 992/2001.

У загальних положеннях Програми визначено, що становлення України як демократичної, правової держави, формування засад громадянського суспільства зумовлюють необхідність підвищення рівня правової культури населення та потребують вирішення на державному рівні питання дальшого розвитку правосвідомості населення, подолання правового нігілізму, задоволення потреб громадян у одержанні знань про право. Це може бути забезпечено насамперед шляхом удосконалення правової освіти населення.

Основні напрями реалізації правової освіти населення полягають у здійсненні комплексу заходів виховного, навчального та інформаційного характеру, спрямованих на створення належних умов для набуття громадянами обсягу правових знань та навичок у їх застосуванні, необхідних для реалізації громадянами своїх прав і свобод, а також виконання покладених на них обов’язків.

Правова освіта є складовою системи освіти і має на меті формування високого рівня правової культури та правосвідомості особи, її ціннісних орієнтирів та активної позиції як члена громадянського суспільства [7].

Як бачимо, основний акцент у правовій освіті зроблено саме на опануванні громадянами необхідного багажу знань і поведінкових культурних моделей для повного та всебічного втілення своїх прав та належного виконання обов’язків.

Крім того, відповідно до Указу Президента України від 14 листопада 2017 року № 361/2017 з метою формування у суспільстві правової культури та правової свідомості, сприяння підвищенню рівня знань та поінформованості громадян щодо реалізації та захисту своїх прав, гарантованих Конституцією та законами України у різних сферах життя, 2018 рік було оголошено Роком реалізації правопросвітницького проєкту “Я маю право!”.

Згідно з планом заходів на 2018 рік з реалізації правопросвітницького проєкту “Я маю право!”, зокрема, передбачалось: інформування громадян про гарантовані їм Конституцією та законами України права у відповідних сферах, зокрема через засоби масової інформації, шляхом запровадження телефонних “гарячих ліній”, організації зустрічей з громадянами за місцем проживання, виготовлення та розповсюдження відповідних інформаційних матеріалів; здійснення комунікаційних заходів з метою реалізації зазначеного проєкту. Також передбачається проведення відповідної інформаційно-роз’яснювальної роботи, зокрема у місцевих засобах масової інформації; запровадження на регіональному телебаченні програм, орієнтованих на підвищення рівня правової культури та правової свідомості громадян; проведення із залученням закладів освіти, закладів культури, установ, організацій олімпіад, конкурсів та інших заходів, спрямованих на підвищення рівня знань громадян щодо гарантованих їм Конституцією та законами України прав у різних сферах суспільного життя.

Безперечно, погоджуємось з думкою, що формування спершу правосвідомості, потім правової культури у сучасному громадянському суспільстві має розглядатися саме як інформаційний процес, оскільки у процесі правового інформування громадяни отримують необхідну інформацію про теорію походження права, різноманітні концепції з правової теорії, зміст правових норм тощо.

Правова культура потребує знання особою певних положень чинного законодавства, порядку його реалізації, вміння користуватися цими знаннями у застосуванні тих чи інших чинних норм права тощо. Високий рівень правосвідомості та правової культури включає насамперед усвідомлення сутності права, що є неможливим без належного рівня розвитку правової поінформованості громадян.

У цьому контексті саме доступність та популяризацію правових знань через сучасні канали правового інформування, зокрема мережу Інтернет, можна вважати найефективнішим методом підвищення рівня правової культури [8, с. 194].

Підтвердженням найширших інформаційних можливостей Інтернету можна вважати відомості щодо кількості його користувачів наприкінці 2019 р. Як свідчать дані дослідження, проведеного дослідницькою компанією Factum Group на замовлення Інтернет-асоціації України, кількість регулярних інтернет-користувачів до кінця 3 кварталу 2019 року зросла на 7 % до 22,96 мільйонів.

Однією з причин такого зростання є “смартфонізація” населення. На сьогодні 22 % користувачів виходять в Інтернет винятково за допомогою смартфонів.

У містах з населенням більше 100 тисяч жителів до кінця вересня інтернет-проникнення зросло з 71 % до 74 %, у населених пунктах з населенням менше 100 тисяч жителів – з 53 % до 70 %, а у селах – з 53 % до 58 %.

Продовжилось вирівнювання структури інтернет-користувачів відповідно до структури населення. Цей процес вже фактично завершений за гендерним показником і триває за іншими показниками: регіональному, професійному, освітньому, рівню доходів, віковому. Майже все населення України віком до 35 років є інтернет-користувачами.

Найактивнішими в Інтернеті є українці віком від 15 до 24 років, серед них частка користувачів Інтернетом становить 97 %, особи від 25 до 34 років – 96%, користувачів віком від 65 років – уже 29 % (рік тому було лише 14 %). Частка жінок у загальній кількості інтернет-користувачів становить 52 % [9].

Перспективними напрямками формування правової культури громадян України, пов’язаними з розвитком сучасних інформаційних технологій, зокрема є: створення оплачуваних та безкоштовних правових баз даних; видання електронних правових журналів; створення електронних правових бібліотек; проведення інтернет-конференцій з актуальних проблем правознавства; створення та популяризація віртуальних книжкових магазинів, які спеціалізуються на правовій літературі [10, с. 110–111].

Безперечно, найширші правопросвітницькі заходи, спрямовані на підвищення особистої правової культури, правової культури суспільства, зокрема у варіанті розвиненого громадянського суспільства, мають кореспондуватись із підвищенням професійної правової культури представників державної влади, зокрема правоохоронних органів, насамперед Національної поліції України.

У цьому контексті вкрай важливим і своєчасним є прийняття Концепції запровадження в діяльності органів та підрозділів Національної поліції України скандинавської моделі забезпечення публічної безпеки та порядку під час проведення масових заходів, затвердженої наказом Міністерства внутрішніх справ України від 23 серпня 2018 року № 706 [11].

Основною метою цієї Концепції є заміна застарілої реактивної моделі поведінки при забезпеченні публічної безпеки та порядку в разі проведення масових заходів новою проактивно орієнтованою. Така модель має охоплювати всі можливі види масових заходів.

Як бачимо, підвищення правової культури, безперечно, є підґрунтям вдосконалення адміністративно-правового забезпечення права на мирні зібрання. Відповідні заходи мають охоплювати як сторону, яка реалізує право на мирні зібрання, так і представників державної влади, на яких покладено завдання забезпечення такого права.

Слід розуміти, що процес усвідомлення та прийняття особою правової поведінки має надзвичайну значущість для суспільств, що прямують до громадянського, тому залишається актуальним на сучасному етапі розвитку нашого суспільства. Водночас зменшення відповідного державного втручання мусить відбуватися поступово, з урахуванням ступеня розвитку соціальних відносин у певній сфері та реальної можливості впливу на останні з боку суспільних інституцій. Тобто, перш ніж вимагати від носіїв прав відповідної правової поведінки, має відбутися мінімально необхідне підвищення рівня правової культури, формування правових знань.

Хоча правова культура не є обов'язковим елементом механізму адміністративно-правового забезпечення права на мирні зібрання, її вплив здатний якісно відобразитись на ефективності його функціонування, оскільки правова культура – це система правових цінностей, завдяки яким правильно розуміються та виконуються, зокрема, й приписи норм адміністративного права. Високий рівень правової культури суспільства є наріжним каменем для визнання держави правовою й такою, що гарантує належне забезпечення прав і свобод людини (громадянина).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Нерсесянц В.С.* Общая теория права и государства: учебник для вузов. Москва, 1999.
2. *Сморгунова В.Ю.* Правовая культура в мультикультурном социальном пространстве современной России. Право и философия: материалы научно-практ. конф. / под общ. ред. А.А. Старовойтова. Санкт-Петербург, 2007. С. 135–143.
3. *Межуев В.М.* Гражданское общество и современная Россия. Человек и культура в становлении гражданского общества в России, Всероссийская конф. (2007; Москва–Тамбов). 2-я Всероссийская конференция “Проблемы российского самосознания”, 21–23 мая 2007 г. Рос. акад. наук, Ин-т философии; редкол.: М.Н. Громов и др. Москва, 2008. 247 с.
4. *Антонович М.* Правова культура українського народу в сфері прав людини: історичний розвиток та сучасний стан. *Право України*. 2003. № 12. С. 75–79.
5. *Берестова Г.* Класифікація політичного протесту. *Studia Politologica Ucraino-Polona*. 2015. № 5. С. 226–232.
6. *Северин О.* Про природу платних “протестів”, правову і не тільки. URL: <https://krytyka.com/ua/community/blogs/pro-pryrodu-platnykh-protestiv-pravovu-i-ne-tilky>. (дата звернення: 23.01.2020).
7. Національна програма правової освіти населення, затверджена Указом Президента України “Про Національну програму правової освіти населення” від 18 жовтня 2001 р. № 992/2001.
8. *Бугера О.І.* Підвищення рівня правової культури суспільства із використанням можливостей мережі Інтернет. Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. 2018. № 1. С. 193–96.

9. Кількість користувачів інтернетом в Україні виросла на 7 % – дослідження. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2019/10/11/652498/> (дата звернення: 23.01.2020).

10. *Кушаківа Н.В.* Вплив інформаційних технологій на правову культуру: українські реалії. Правова культура – основа державотворення в Україні: зб. наук. пр. / за ред. М.В. Костицького, М.М. Ібрагімова. Ірпінь: Нац. акад. ДПС. 2005. Вип. 1. 295 с.

11. Концепція запровадження в діяльності органів та підрозділів Національної поліції України скандинавської моделі забезпечення публічної безпеки та порядку під час проведення масових заходів: затверджена наказом Міністерства внутрішніх справ України від 23 серпня 2018 року № 706. URL: <http://www.document.ua/pro-zatverdzhennja-koncepciji-zaprovadzhennja-v-dijalnosti-o-doc361113.html>. (дата звернення: 23.01.2020).

REFERENCES

1. *Nersesiants V.S.* (1999). *Obshchaja teoriia prava i hosudarstva*. “General theory of law and state: a textbook for universities. Moscow. [in Russian].
2. *Smorhunova V.Yu.* (2007). *Pravovaia kultura v multikulturnom sotsialnom prostranstve sovremennoi Rossii*. “Legal culture in the multicultural social space of modern Russia. Law and philosophy”: materials of scientific and practical. conf. / under total. ed. Starovoitova A.A. St. Petersburg. P. 135–143. [in Russian].
3. *Mezhuiev V.M.* (2008). *Hrazhdanskoie obshchestvo i sovremennaya Rossii*. *Cheloviek i kultura v stanovlenii hrazhdanskogo obshchestva v Rossii*, Vserossiiskaia konf. (2007; Moskva–Tambov). 2-ya Vserossiiskaia konferentsiia “Problemy rossiiskogo samosoznaniia”. “Civil society and modern Russia. Man and culture in the development of civil society in Russia”, All-Russian Conf. (2007; Moscow – Tambov). 2nd All-Russian Conference “Problems of Russian Identity”, May 21–23, 2007 Rus. Acad. Sciences, Institute of Philosophy; editorial: Hromov M.N. et al. Moscow. 247 p. [in Russian].
4. *Antonovych M.* (2003). *Pravova kultura ukrainskoho narodu v sferi prav liudyny*. “Legal culture of the Ukrainian people in the field of human rights”: historical development and current state. *Law of Ukraine*. No.12. P. 75–79. [in Ukrainian].
5. *Berestova H.* (2015). *Klasyfikatsiia politychnoho protestu*. “Classification of political protest”. *Studia Politologica Ucraino-Polona*. No. 5. P. 226–232. [in Ukrainian].
6. *Severyn O.* *Pro pryrodu platnykh “protestiv”, pravovu i ne tilky*. “On the nature of paid “protests”, legal and not only. URL: <https://krytyka.com/ua/community/blogs/pro-pryrodu-platnykh-protestiv-pravovu-i-ne-tilky>. (date of application: 23.01.2020) [in Ukrainian].
7. *Natsionalna prohrama pravovoi osvity naseleння, zatverdzhena Ukazom Prezydenta Ukrainy* “Pro Natsionalnu prohramu pravovoi osvity naseleння”. “National program of legal education of the population, approved by the Decree of the President of Ukraine “On the National program of legal education of the population” of October 18, 2001 No. 992/2001. [in Ukrainian].
8. *Buhera O.I.* (2018). *Pidvyshchennia rivnya pravovoi kultury suspilstva iz vykorystanniam mozhlyvostei merezhi Internet*. “Increasing the level of legal culture of society using the capabilities of the Internet”. *Actual problems of domestic jurisprudence*. No. 1. P. 193–196. [in Ukrainian].
9. *Kilkist korystuvachiv internetom v Ukraini vyrosla na 7 % – doslidzhennia*. “The number of Internet users in Ukraine has grown by 7 % – a study”. URL: <https://www.althoughda.com.ua/news/2019/10/11/652498/> (date of application: 23.01.2020) [in Ukrainian].
10. *Kushakova N.V.* (2005). *Vplyv informatsiinykh tekhnolohii na pravovu kulturu: ukrainski realii*. *Pravova kultura – osnova derzhavotvorennia v Ukraini*. “Influence of information technologies on legal culture: Ukrainian realities. Legal culture - the basis of state formation in Ukraine”: coll. ed. M.V. Kos tytskyi, M.M. Ibrahimov. Irpen: Nat. acad. MRF. Iss. 1. 295 p. [in Ukrainian].
11. *Kontseptsiiia zaprovadzhennia v diialnosti orhaniv ta pidrozdiliv Natsionalnoi politsii Ukrainy skandinavskoi modeli zabezpechennia publichnoi bezpeky ta poriadku pid chas provedennia masovykh zakhodiv*. “The concept of introduction in the activities of bodies and units of the National Police of Ukraine of the Scandinavian model of public safety and order during mass events”: approved by the order of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine dated August 23, 2018 № 706. URL: <http://www.document.ua/pro-zatverdzhennja-koncepciji-sprovadzhennja-v-dijalnosti-o-doc361113.html>. (date of application: 23.01.2020) [in Ukrainian].

© Onyshchenko Serhii, 2020

UDC 342.729(477)

Onyshchenko Serhii,
Leading Researcher, State Research Institute MIA Ukraine,
Kyiv, Ukraine
ORCID ID 0000-0002-9944-5995

LEGAL CULTURE OF REALIZATION RIGHT TO PEACEFUL ASSEMBLY: CURRENT STATE AND PROSPECTS FOR DEVELOPMENT

The role of legal culture as an important part of the mechanism of administrative and legal provision of the right to peaceful assembly is considered. Though the legal culture is not an obligatory element, its influence is capable to reflect qualitatively on the mechanism of administrative legal maintenance as the legal culture is a system of legal values thanks to which requirements of norms of administrative law are correctly understood and executed.

Modern legal culture is characterized by such qualitative characteristics as the decisive importance of human and civil rights and freedoms in the legal organization of public and state life; the establishment in the mass legal consciousness of the sense of respect for law and order, ideas and values of the rule of law; practical implementation of the principles of constitutionalism and the rule of law, and legal activity of citizens.

The high level of legal culture in a society is the cornerstone for the recognition of the State as a legal entity and one that guarantees the proper protection of human (citizen) rights and freedoms.

The low level of legal culture leads to completely distorted manifestations of civic activity in our country in the field of human rights and freedoms, including with regard to peaceful assembly. First of all, we are talking about participation in peaceful assemblies for monetary or other remuneration, they can quite rightly be called pseudo-protests.

Thus, it should be understood that the process of awareness and acceptance of legal behavior by a person is of utmost importance for the societies, is directed to the civil, and therefore remains relevant at the current stage of development of our society. At the same time, the reduction of the corresponding state intervention should take place gradually, taking into account the degree of development of social relations in a certain sphere and the real possibility of influence on the latter by social institutions. That is, before demanding the appropriate legal behavior from the holders of rights, there is a minimum necessary improvement of the level of legal culture, formation of legal knowledge.

Emphasis has been placed on the critical importance of a legal culture for the unimpeded exercise of the right to peaceful assembly. It is noted that in the conditions of proper development of legal culture, there is a general decrease in the probability of undue interference in the actions of organizers and participants of public events by the subjects of ensuring the right to peaceful assembly. At the same time, the proper level of legal culture of the organizers and participants is an additional guarantee of respect for public order.

Keywords: legal culture, civil society, pseudo-protest, legal education, popularization of legal knowledge.

Отримано 17.02.2020

© Onyshchenko Serhii, 2020

DOI (Article): [https://doi.org/10.36486/np.2020.1\(47\).14](https://doi.org/10.36486/np.2020.1(47).14)

Issue 1(47) 2020

<http://naukaipravohorona.com/>